

Karta doświadczenia nr 1

<p>TEMAT: Działanie tzw. bani Herona</p>	
<p>Czego potrzebujesz?</p> <p>Potrzebna jest tzw. bania Herona, podgrzewacz, zapalki lub zapalarka, naczynie z wodą oraz pipeta.</p>	
<p>Dlaczego tak się dzieje?</p> <p>Pod wpływem ogrzewania zawarta w miedzianym pierścieniu woda wrze i zamienia się w parę. Zwiększa się jej ciśnienie i objętość. Para wodna gwałtownie rozpręża się. Wylatując przez zanurzone w wodzie końcówki rurki, powoduje obracanie się urządzenia. Jednocześnie, w wyniku rozprężenia się pary wodnej w rurce, gwałtownie spada ciśnienie i do rurki wpływa następna porcja wody.</p>	<p>Jak będziesz postępować?</p> <p>Najpierw, za pomocą pipety, wlewamy wodę do miedzianej rurki i, zatykając palcami końce rurki, zanurzamy urządzenie w wodzie tak, aby nie wypłynęła ona z rurki. Następnie na korkowej podstawie bani, dokładnie pod rurką umieszczamy podgrzewacz i zapalamy knot. Pamiętajmy o ostrożnym obchodzeniu się z ogniem. Czekamy, aż woda znajdująca się w rurce ogrzeje się i zacznie wrzeć. Obserwujemy zachowanie się urządzenia.</p>
<p>Nowe informacje.</p> <p>W urządzeniu występuje zamiana części energii wewnętrznej pary wodnej na energię mechaniczną. Mamy także do czynienia ze zmianami stanu skupienia wody z ciekłego na gazowy i z gazowego na ciekły. Zachodzi tu także proces spalania parafiny, który dostarcza energii wodzie znajdującej się w rurce. Pierwszy model tego urządzenia stworzył Heron w I wieku naszej ery. Aż do XVII wieku bania Herona traktowana była jedynie jako zabawka.</p>	<p>Gdzie występuje?</p> <p>W silnikach cieplnych (maszynach parowych), które zapoczątkowali w latach XVII-XVIII wieków Papin, Newcomen i Watt. Turbiny wielu typów elektrowni obracają się dzięki energii znajdującej się pod dużym ciśnieniem pary wodnej wygenerowanej w kotłach poprzez spalane paliwo.</p>
<p>Co się dzieje?</p> <p>Po pewnym czasie bania zaczyna się obracać, po czym zatrzymuje się. Sytuacja powtarza się do momentu, gdy w podgrzewaczu wypali się parafina lub ogrzewanie będzie niewystarczające do osiągnięcia temperatury wrzenia wody.</p>	

Karta doświadczenia nr 2

<p>TEMAT: Dźwięki z balonika</p>	
<p>Czego potrzebujesz? Potrzebnych jest kilka baloników i małych monet, które mają rowkowane krawędzie (np. jednogroszówki lub dziesięciogroszówki).</p>	<p>Dlaczego tak się dzieje? Poruszana napięta gumowa ścianka balonika wywiera siłę skierowaną do środka okręgu opisywanego przez obiegającą go monetę. Jednocześnie tarcie występujące między gumą a krawędzią monety wywołuje jej obrót. Uderzające w ściankę wypęty rowkowanej monety wywołują rejestrowany przez słuchacza dźwięk.</p>
<p>Jak będziesz postępować? Do wnętrza balonika wrzucamy monetę, po czym ustami wdmuchujemy do niego powietrze i zawiązujemy na supeł końcówkę balonika, aby uniemożliwić ucieczkę gazu. Trzymając balonik od strony zawiązanej końcówki, wykonujemy koliste ruchy tak, aby wprowadzić monetę w ruch obrotowy. Obserwujemy ten ruch i słuchamy dźwięków dochodzących z balonika. Czynności powtarzamy dla innej monety.</p>	<p>Nowe informacje. W tym atrakcyjnym zespole zjawisk zauważamy związki przyczynowo-skutkowe, np. gdy wypadkowa siła jest skierowana do środka koła, to mamy do czynienia z ruchem obiegowym lub fakt, że uderzenie rowków monety w sprężystą powierzchnię gumy balonika powoduje jej drgania, które wywołują falę dźwiękową w powietrzu. Zauważyć tu także można przemianę energii np. mechanicznej w energię fal dźwiękowych i jej przekazywanie od eksperymentatora do balonika i od balonika do monety.</p>
<p>Co się dzieje? Moneta znajdująca się w baloniku pod wpływem kolistych ruchów ręki zostaje wprawiona w ruch po okręgu po wewnętrznej stronie ścianek balonika. Promień tego ruchu i prędkość wirowania zależy od częstości ruchów ręki. Z wnętrza dochodzi dźwięk, którego wysokość zależy od częstości ruchów ręki i rodzaju użytej monety. Zauważamy też, że moneta podczas ruchu po okręgu jest lekko pochylona ku górze.</p>	<p>Gdzie występuje? Opisywane w tym doświadczeniu zjawiska można po części dostrzec podczas wizyty w wesołym miasteczku (rozrywka zwana „beczka śmierci”) oraz usłyszeć w dźwiękach, jakie powstają, gdy koła samochodów wjeżdżają na rowkowane boczne pasy, umieszczone na nowoczesnych drogach dla zwiększenia bezpieczeństwa podróżnych.</p>

Karta doświadczenia nr 3

<p>TEMAT: Budujemy prosty model dudów</p>	
<p>Czego potrzebujesz? Potrzebna będzie kartonowa rurka po papierze ręcznikowym lub plastikowa rurka montażowa o średnicy 2-4 cm i długości 20-40 cm. Użyjemy także lateksowej lub nitylowej rękawiczki, słomki do napojów, gumki recepturki, taśmy przylepnej i nożyczek.</p>	<p>Dlaczego tak się dzieje? Membrana utworzona z napiętej gumy znajdującej się na wylocie rurki zaczyna drgać pod wpływem wdmuchiwanego do rękawiczki powietrza. Drgania tej membrany możemy zobaczyć i poczuć, dotykając ją palcem. Są one źródłem fali dźwiękowej rozchodzącej się w powietrzu, która jest moderowana i wzmacniana przez rurkę stanowiącą pudło rezonansowe.</p>
<p>Jak będziesz postępować? Na wylot rurki nakładamy rękawiczkę i zaciskamy ją mocno gumką recepturką. Następnie ścinamy końcówkę małego palca rękawiczki i wsuwamy tam zakończenie słomki do napojów, oklejając szczelnie to miejsce taśmą. Mamy gotowy prosty instrument podobny do dudów. Żeby zagrać, napinamy rękawiczkę na rurce ciągnąc za jeden z jej pozostałych palców, po czym wdmuchujemy ustami powietrze do rękawicy poprzez słomkę. Możemy skonstruować więcej takich instrumentów o innej średnicy i długości rurki.</p>	<p>Nowe informacje. Dowiadujemy się, że dźwięki powstają w powietrzu, gdy pobudzimy do drgań sprężysty materiał (napięta guma, skóra na bębenku, plastikowa linijka, metalowa struna itp. Ich słyszalność zależy od ich natężenia i częstotliwości. Na przykład, gdyby drgania membrany zachodziły z częstotliwością niższą niż 20 Hz, nasze uszy i mózg nie zarejestrowałyby takich dźwięków. Częstotliwość, jak i poziom natężenia dźwięków powstałych w naszym instrumencie możemy zmierzyć, korzystając z dostępnych na smartfony aplikacji.</p>
<p>Co się dzieje? Wdmuchując powietrze, zauważamy stopniowe wypełnianie się nim rękawiczki i rosnące napięcie gumy. Po przekroczeniu minimalnego ciśnienia nasz instrument zacznie emitować prosty dźwięk, który przypomina buczenie.</p>	<p>Gdzie występuje? We wszystkich dmuchanych instrumentach. W podobny sposób dźwięki wydają również niektóre zwierzęta.</p>

Karta doświadczenia nr 4

<p>TEMAT: Badanie właściwości półprzewodnikowego termogeneratora (I)</p> <div style="text-align: right; margin-top: 20px;"> </div>	
<p>Czego potrzebujesz? Potrzebny będzie moduł półprzewodnikowego termogeneratora, zasilacz prądu stałego lub bateria płaska oraz przewody elektryczne z końcówkami krokodylkowymi. Niezbędny jest także termometr lub elektroniczny miernik temperatury. Opcjonalnie można użyć metalowego radiatora, który będzie odprowadzał energię cieplną z termogeneratora.</p>	<p>Dlaczego tak się dzieje? Półprzewodnikowy termogenerator jest stosem diod półprzewodnikowych połączonych szeregowo naprzemiennie i umieszczonych między dwiema ceramicznymi płytkami. Po podłączeniu do źródła prądu stałego jedna z płytek ogrzewa się, a druga chłodzi. Zmiana polaryzacji przyłożonego napięcia powoduje ochłodzenie gorącej płytki i ogrzanie chłodnej.</p>
<p>Jak będziesz postępować? Termogenerator podłączamy do zasilacza lub baterii za pomocą przewodów. Następnie jedną z ceramicznych ścianek termogeneratora dotykamy końcówką termometru. Czynności powtarzamy dla przeciwnej polaryzacji.</p>	<p>Nowe informacje. Zjawisko ogrzewania się jednej strony złącza dwóch metali lub złącza p-n dwóch półprzewodników odkrył w 1834 roku J.Ch.Peltier. Współczesne, komercyjne termogeneratory wykonuje się z tellurku bizmutu tworząc z nich masywne diody półprzewodnikowe łączone w stos np. TEC-1 (12 V, 60 W).</p>
<p>Co się dzieje? Zauważamy, że ceramiczna ścianka ogrzewa się lub chłodzi, w zależności od kierunku przepływu prądu przez termogenerator.</p>	<p>Gdzie występuje? Zjawisko może być wykorzystane w małych przenośnych lodówkach i klimatyzatorach.</p>

Karta doświadczenia nr 5

TEMAT: Badanie właściwości półprzewodnikowego termogeneratora (II)

Czego potrzebujesz?

Potrzebny będzie moduł półprzewodnikowego termogeneratora, woltomierz oraz przewody elektryczne z końcówkami krokodylkowymi. Niezbędne są także: statyw z uchwytem, metalowa płytką, naczynie na mieszaninę wody z lodem, lód w kostkach, woda, podgrzewacz, zapalniczka lub gazowa zapalarka. Opcjonalnie możemy także potrzebować miernika temperatury.

Jak będziesz postępować?

Podłączamy termogenerators do woltomierza za pomocą przewodów. Następnie mocujemy metalową płytkę w uchwycie statywu i umieszczamy na niej termogenerators, a na nim naczynie wypełnione mieszaniną wody z lodem. Pod płytką z termogenerators umieszczamy podgrzewacz w odpowiedniej odległości, **tak** aby temperatura płytki nie była zbyt wysoka ($< 100\text{ }^{\circ}\text{C}$).

Co się dzieje?

Zauważamy, że w miarę upływu czasu na termogenerators pojawi się napięcie mierzone za pomocą woltomierza, którego wartość stopniowo rośnie do około kilku woltów.

Dlaczego tak się dzieje?

Półprzewodnikowy termogenerators jest stosem diod półprzewodnikowych połączonych szeregowo naprzemiennie i umieszczonych między dwiema ceramicznymi płytkami. W wyniku podgrzewania jednej strony termogenerators i/lub chłodzenia drugiej na końcówkach termogenerators pojawia się napięcie rzędu kilku woltów. Termogenerators staje się ogniwem elektrycznym.

Nowe informacje.

Zjawisko pojawiania się napięcia na złączach dwóch metali lub półprzewodników znajdujących się w różnych temperaturach odkrył w 1821 roku Th.J. Seebeck. Polega ono na zmianie koncentracji nośników prądu elektrycznego na złączach, które znajdują się w różnych temperaturach. Współczesne komercyjne termogenerators wykonuje się z tellurku bizmutu tworząc z nich masywne diody półprzewodnikowe łączone w stos np. TEC-1 (12 V, 60 W).

Gdzie występuje?

Zjawisko może być wykorzystane do precyzyjnego pomiaru różnicy temperatur np. termopara zbudowana z metali Pt–Pt + Rh (10%). Półprzewodnikowe termogenerators są stosowane do zasilania w energię elektryczną urządzeń się w sondach kosmicznych.